

Forska med kvalitativa metoder kan vara knepigt för medicinare

Kvalitativa forskningsmetoder är bra när vi vill beskriva, analysera och förstå delvis okända fenomen. När medicinare använder kvalitativa metoder kan dock svårigheter dyka upp. Distriktsläkaren Eva Johansson berättar här om en metodbok, som kan ge vägledning, och rapporterar från ett nordiskt seminarium om kvalitativ forskning.

Varje läkare stöter under sin arbetsdag på många situationer som inte har en medicinskt korrekt lösning. Hur problemen hanteras, och om det blir bra, beror förstås på många faktorer, som rutiner, sunt förnuft eller intuition, men också social och kulturell tillhörighet, till exempel kön. I dessa vardagssituationer döljer sig säkerligen en yrkesmässig erfarenhetsbank som bara delvis är utforskad. Det rör sig om erfarenheter som inte är lätta att få grepp om, men ändå viktiga att kritiskt granska, utvärdera och sprida till andra.

Malteruds metodbok

Kvalitativa metoder är goda forskningsverktyg när vi vill beskriva, analysera och förstå delvis okända fenomen. Nu finns det möjlighet att låta sig introduceras till »Kvalitativa metoder i medicinsk forskning». Så heter nämligen den lättlästa metodbok som i höstas kom ut på svenska. Den är skriven av en av pionjärerna och eldsjälarna på området, Kirsti Malterud [1], professor i allmän medicin i Bergen. Boken är informativ för den redan erfarne forskare som vill veta mer om vad just kvalitativa metoder är, och den är vägledande för nybörjaren som behöver konkreta, receptliknande anvisningar.

Malterud tar sin utgångspunkt i de

Författare

EVA JOHANSSON
med dr, distriktsläkare, Mariehems
vårdcentral, Umeå.

allmängiltiga vetenskapliga kraven i all forskning – kritisk reflektion, giltighet, tillförlitlighet och originalitet. Hon betonar inte skillnader i kvalitativa och kvantitativa metoder utan hur olika vetenskapliga infallsvinklar berikar det medicinska forskningsfältet. Metodvalet beror på problemställningens karaktär, »de kvalitativa metoderna tar sikte på att förstå, inte förklara och målet är att beskriva, inte predicera». Kvalitativa metoder har sin styrka när det gäller att få kunskap om människors samspel och upplevelser. De gör humanistiska, sociala och kulturella element i den medicinska verksamheten tillgängliga för forskning och djupare förståelse.

Det är emellertid inte bara »mjuka» sidor av medicinen, eller allmänmedicinska frågor, som är aktuella för kvalitativa metoder, skriver Malterud, utan även områden som kliniska rutiner och handgrepp, kirurgiska tekniker eller implementering av förvaltningsreformer.

Låt mig ta ett vardagligt exempel: Alla mina medicinska kunskaper till trots dyker tanken »hur kan man frivilligt röka sig till en kronisk obstruktiv lungsjukdom?» upp när jag sitter med rökaren på min mottagning. Jag skulle vilja förstå mer (än det jag vet om niko-

Den avgående arrangörskommittén för det nordiska seminariet i kvalitativ forskning. Från vänster Marit Hafting och Kirsti Malterud, Norge, Carl Edvard Rudebeck, Sverige, och Gert Almind, Danmark.

tinabstinens) av detta vanliga »fenomen». En kvalitativ studie skulle kunna vidga vyerna. Redan min fråga ovan innehåller värderingar som jag som forskare måste ta ställning till. Det är inte säkert att rökaren delar min uppfattning om »frivillighet» eller sambandet mellan rökning och kronisk obstruktiv lungsjukdom. Har jag som doktor en förutfattad mening?

Videoinspelning och analys av patient-läkarmöten skulle kunna belysa olika attityder till rökning och hur det påverkar kommunikationen. Djupintervjuer med såväl rökare som läkare skulle kunna vidga förståelsen. Strategiska urval av informanter, till exempel den fullt friske rökaren, läkaren som röker, den som söker läkare för hosta, den som lyckats sluta, någon som fått cancer, skulle kunna delge olika erfarenheter och inställningar. Kanske jag skulle få goda uppslag genom att observera och notera vad som sägs och händer i en rök-avvänjningsgrupp?

Malteruds metodbok skulle vara till stor hjälp som guide i forskningsfunderingar som dessa. Boken bjuder

handfasta råd vad gäller insamling, bearbetning och analys av data. Men det finns också mycket som behöver diskuteras när vi lånar in metoder från humanistisk vetenskap i ett traditionellt naturvetenskapligt fält.

En nordisk tankesmedja

Sedan 1990 har forskningsintresserade, framför allt allmänläkare från de skandinaviska länderna, samlats i seminarier kring temat kvalitativ forskning. En arbetsgrupp bestående av forskningsmeriterade läkare, nämligen Gert Almind och Inga Marie Lunde från Danmark, Marit Hafting och Kristi Malterud från Norge samt Carl Edvard Rudebeck från Sverige, har ordnat seminarier kring frågor som formats av de svårigheter som dyker upp när medicinare väljer att använda kvalitativa metoder: Hur formulerar vi vardagliga frågor till vetenskapliga problemställningar? Hur hanterar vi validitets- och generaliseringsfrågor? Hur går själva analysprocessen till?

Temat för det senaste nordiska seminariet i kvalitativ forskning, som jag hade möjligheten att delta i, handlade om presentation och förmedling av kvalitativa forskningsresultat.

Till Österö med det egna projektet i ryggsäcken

Seminarierna har erbjudit plats för 20–25 forskare och har vid alla tillfällen varit eftersökta och fullbokade. Så var också detta på Österö i Bergens fjordlandskap. Forskarna kom resande med sitt forskningsprojekt i packningen. Programmet var upplagt i tretimmarssektioner som innehöll grupparbete, föreläsning och plenumdiskussion.

Många olika men ändå bekanta problem i den kliniska vardagen kom upp när de 25 projekten presenterades. Det rörde såväl medicinska och administrativa handläggningsfrågor, som hinder för ett rationellt bruk av laboratorieresurser, som patienterfarenheter vid diabetes och värk. Flera projekt belyste patient-läkarrelationen, till exempel mötet med invandrarkvinnor eller när patienten är läkare själv. Andra åter fokuserade mer övergripande på genus, makt, autonomi och kommunikation i konsultationen.

För mig blev det uppenbart att den danska allmänmedicinen har tagit ett nytt tag i preventionsforskningen. Flera forskare knutna till Panuminstitutet försöker med kvalitativa metoder få en rikare förståelse för vad livsstil, livsvärde, riskfaktorer och resurser har för innebörd i vardagslivets konkreta situationer. Om vi förstår vad cigarettens betydelse och står för utan att moralisera samt hur, var och när rökstopp uppstår,

kan vi kanske bli bättre i preventionsarbetet.

Vad blir det för resultat i kvalitativa metoder?

Att analysera kvalitativa data innebär att ur ett och samma material få kunskap om både variationsvidd och gemensamma karaktäristika. Men för att uppnå struktur i arbetet och klarhet i helhetsbilden krävs i analysfas att man bestämmer sig för vilka frågor i materialet man ska fokusera och koncentrera sig på. Det finns olika metoder att systematiskt analysera data, som till exempel kan vara intervjuetext, observationer eller videoinspelningar. Metoderna har gemensamt att man kodar materialet, det vill säga plockar ut ord och idéer, söker teman och bilder, ur det större sammanhanget och sätter etiketter på dessa. Analysen är en process »från kaos till innebörd», som Malterud uttrycker det. Genom att finna övergripande begrepp och tankemodeller som väl sammanfattar helheten kan man bidra med en mer övergripande förståelse för komplexa sammanhang.

Den vetenskapliga artikeln

Även om kvalitativa resultat inte kan presenteras i sifvertabeller utan snarare som begrepp och tankemodeller så kan man i stort sett ställa samma krav på en kvalitativ artikel som på en kvantitativ – det var ett genomgående budskap i de olika föreläsningarna om publicering av resultat. Den välkända vetenskapliga formen IMRAD (introduction, material and method, result and discussion) gäller, men kan enligt Rudebeck kräva utvikningar i presentationen av ett kvalitativt projekt.

Introduktionen kräver att forskaren presenterar sin förförståelse, det vill säga de teoretiska och erfarenhetsmässiga bakgrundsdata som givit forskarglasögonen dess speciella slipning. Vad var det som väckte nyfikenheten? Hur visade sig verkligheten i materialet? Med vilket teoretiskt perspektiv, och på vilket sätt, gick analysen till? Metodbeskrivningen måste göras så tydlig att läsaren kan läsa ut och förstå hur forskaren gått till väga. När man i resultatdelen presenterar sina slutsatser, varnade Rudebeck för risken att mångtydigheter och motsägelser skalas bort (bland annat av utrymmesskäl). Det är i diskussionspartier alternativa tolkningar eller motsägelser kan diskuteras. Vad skulle de kunna få för konsekvenser eller praktisk betydelse?

Frågan huruvida det är svårare att få en kvalitativ artikel publicerad än en kvantitativ restes.

Den medicinska läsekretsen är van vid deskriptiva framställningar, inte analytiska, klagade Almind. Kvalita-

tiva analyser hämtar intryck från humaniora som sociologi, psykologi, lingvistik och antropologi, och det är när teoretiska modeller från dessa områden (till exempel postmodernism, social konstruktivism, social interaktionism) används (och kanske förutsätts kända) som frågetecken, oklarheter och publikationssvårigheter uppstår.

De råd som Kirsti Malterud ger i sin bok förmedlade hon också på detta seminarium. De vetenskapliga honnörsorden ska konkretiseras i skrivprocessen. Artikeln ska demonstrera att materialet genomgått kritisk reflektion, att det är giltigt, pålitligt och har någon nytta att tillföra. För det är till syvende och sist i förmedlandet till andra, det vill säga att man berättar så att andra förstår, som forskningen vunnit kommunikativ validitet.

Cirkeln har slutit men rullar vidare

Med detta möte ansåg sig den nordiska ledningsgruppen ha fullbordat sitt uppdrag och slutit cirkeln och avgick därmed. Men alla deltagare kände sig inte lika färdiga. Alla har inte disputerat ännu. Dessutom lockades flera av tanken om ett möte, »Vad hände sen?». En ny nordisk kommitté bildades med Margareta Maunsbach, Danmark, som sammanställande. För den som vill veta mera går det också bra att skriva till under-tecknad, som ingår i planeringsgruppen. E-post: eva.jon97@student.umu.se

Referens

1. Malterud K. Kvalitativa metoder i medicinsk forskning. Lund: Studentlitteratur, 1998.